

О.В.ОРЛОВА,

кандидат культурології, доцент за
наказом кафедри культурно-дозвілдової
діяльності ВП «МФ КНУКіМ»,
м. Миколаїв

КОНЦЕПТ – БАЗОВА КАТЕГОРІЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЇ

Кінець ХХ ст. у лінгвістиці позначений особливою увагою до вивчення проблеми взаємозв'язку та взаємовпливу мови і культури. Культура як складна семіотична система, духовне буття суспільства, ментальна пам'ять народу, особлива форма спілкування, зрештою, сукупність духовних і матеріальних цінностей, створених людьми, існує у тісному взаємозв'язку із мовою, в якій вона «вербалізується», «схоплюється» та зберігається. «Мова – дзеркало культури, у ній відбивається не тільки оточуючий людину світ, не тільки умови її життя, але й суспільна самосвідомість народу, його ментальність, національний характер, стиль життя, традиції, звичаї, мораль, система цінностей та стереотипів, тощо. Мовознавство пронизане культурно-історичним змістом, так як його предметом є мова, що є умовою, основою і водночас продуктом культури» [7, с. 26].

Між мовою та світом культури, який вона виражає, знаходиться мисляча людина, носій мови. Саме тому нова міждисциплінарна наука – лінгвокультурологія – виникає у площині антропологічної парадигми в лінгвістиці. У центрі її уваги знаходиться людина, яка розглядається як носій мови і культури, її фонові знання, норми поведінки, що роблять її представником даної культури, про світ та про суб'єкта, що пізнає його.

В. Маслова визначає суть науки та її завдання таким чином: «Лінгвокультурологія – це наука, що виникла на перетині лінгвістики та культурології, і яка досліджує вияви культури народу, відображені та закріплені у мові. Завдання лінгвокультурології – експлікувати культурну значимість мовної одиниці (тобто «культурні знання») на основі зіставлення прототипної ситуації фразеологізму чи іншої мовної одиниці, його символічного прочитання з тими «кодами» культури, які відомі чи можуть бути запропоновані носію мови лінгвістом» [7, с. 8-11].

Лінгвокультурологія є науковою дисципліною синтезуючого типу що вивчає взаємозв'язок та взаємодію культури й мови у процесі її функціонування, досліджуючи вияви культури народу, що відбилися та зафіксувались у його мові. Таким чином, об'єктом лінгвокультурології є взаємозв'язок та взаємодія культури і мови у процесі її функціонування. Предмет даної дисципліни – це все, що складає мовну картину світу, а точніше – вивчення культурної семантики мовних знаків, що формуються при взаємодії двох різних кодів, а саме мови і

культури, з метою виявлення способів, якими мова втілює, зберігає та транслює культуру.

Метою лінгвокультурології є вивчення соціокультурної картини світу, що знайшла своє відображення у мовній картині світу. В якості одиниць вивчення фігурують реалії, тобто ті факти дійсності, які об'єктивно притаманні лише даній етнокультурній спільноті (найменування одягу, будівель, їжі, обрядів і т.д.), недоліки дійсності, відсутність певних позначень, як правило, в лексичній системі однієї мови порівняно з іншим, і, зрозуміло, фонові значення, тобто стримуючі характеристики конкретних і абстрактних найменувань, що вимагають для адекватного розуміння додаткової інформації про культуру даного народу [4, с.127].

Лінгвокультурологія ставить перед собою за мету цілісний системний опис одиниць мови та культури в їхній взаємодії. Лінгвокультурологія працює на глибинному рівні значення, співвідносячи його з концептами (кодами) загальнолюдської та національної культури.

На думку М.Ф. Алефіренка, лінгвокультурологія постійно працює з концептами – «мислиннево сформульований образний зміст», оперативна одиниця мислення. Концепти – це одиниці, за допомогою яких моделюється картина світу. Саме вони створюють узагальнений образ слова. Існує поняття культурного концепта – точки перетину між світом культури та світом індивідуальних особистісних смислів. Це своєрідний образ культурної реалії у свідомості людини. Культурні концепти є наскрізь особистісними та насиченими додатковими культурними значеннями [1].

Термін концепт, який прийшов у лінгвістику, культурологію, а потім і лінгвокультурологію з логіки і математики, набуває все більшого поширення. Існує безліч різноманітних тлумачень терміна «концепт», що частково пояснюється його приналежністю до різних галузей знань та індивідуально-авторським визначенням їх у відповідних наукових контекстах: мисленнєвий акт; контур (конфігурація) майбутньої події; поняття а ргіогі; «мовний матеріал», що виявляє себе в процесах говоріння й розуміння; елементарна одиниця результатів пізнання, одиниця культури; оперативна змістова одиниця пам'яті; код; трансцендентна універсалія; психічна установка; капсула думки; жива матерія; нескінченні швидкості кінцевих рухів; згусток культури в свідомості людини [2, с.5].

У «Короткому словнику когнітивних термінів» дається таке визначення терміна: «Концепт-це оперативна змістова одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи і мови мозку ... всієї картини світу, відображеної в людській психіці» [6, с. 90].

Прийнято розрізняти такі підходи до інтерпретації терміну концепт: лінгвістичний, когнітивний, культурологічний.

Лінгвістичний підхід представлений точкою зору, що концепт існує для кожного словникового значення, і розглядається як алгебраїчний вираз значення. В цілому, представники даного напряму розуміють концепт як увесь потенціал значення слова разом з його конотативним елементом.

Прихильники когнітивного підходу до розуміння сутності концепту відносять його до явищ ментального характеру. Так З. Д. Попова, Й. А. Стернін та інші представники воронезької наукової школи зараховують концепт до розумових явищ, визначаючи його як глобальну розумову одиницю, «квант структурованого знання» [8]. Концепт, з точки зору когнітивної лінгвістики, є «парадигматична структура, що виводиться з синтагматичних відносин імені, фіксованих в тексті» [5].

І.А. Стернін трактує концепт як «комплексну розумову одиницю, яка в процесі розумової діяльності повертається різними сторонами, актуалізуючи в процесі розумової діяльності свої різні ознаки і шари» [8, с. 27].

І.А. Стернін представляє модель концепту в термінах ядра і периферії. У результаті аналізу даних, отриманих в ході психолінгвістичного експерименту, автор приходять до висновку, що в ядро концепту входить найбільш яскравий образ, який носить індивідуальний чуттєвий характер і, за висловом І.А.Стерніна, кодує концепт для розумових операцій. Ядро концепту володіє яскравим особистісним забарвленням, так як наочно-чуттєвий образ формується з особистого досвіду людини. Таким чином, ядро концепту являє собою його базовий шар і сукупність когнітивних шарів і когнітивних сегментів у сукупності утворюють їх когнітивні ознаки [10, с. 61].

Польова модель концепту, розроблена З.Д. Поповою і І.А. Стерніним, виглядає наступним чином:

- 1) ядро — наочно-чуттєвий образ;
- 2) базові шари — різні за ступенем абстракції концептуальні ознаки і в силу цього знаходяться на різній відстані від ядра, володіючи різною яскравістю по відношенню один до одного;
- 3) інтерпретаційне поле концепту, що відображає оцінки і трактування змісту ядра та концептуальних ознак у вигляді установок свідомості, тверджень, різного роду стереотипів, що належать національній, груповій або ж індивідуальній свідомості [8].

Представники третього підходу при розгляді концепту велику увагу приділяють культурологічному аспекту. На їхню думку, вся культура розуміється як сукупність концептів та відносин між ними. Концепт тлумачиться ними як основний осередок культури в ментальному світі людини. Цього погляду дотримуються Ю. С. Степанов, Г. Г. Слишкін [9].

Необхідно зауважити, що усі вищенаведені підходи, пов'язані між собою, а не протиставлені один одному.

Терміносистема лінгвокультурології знаходиться на стадії формування базових понять, про що яскраво свідчать спроби дослідників знайти якнайточніші найменування для центральних понять. В.В. Воробйов ввів термін лінгвокультурема, комплексну міжрівневу одиницю, що являє собою діалектичну єдність лінгвістичного та екстралінгвістичного змісту. В.І. Карасик, Г.Г.Слишкін ввели термін лінгвокультурний концепт, який складається з понятійного, образного та ціннісного компонентів. Отже, лінгвокультурний концепт – це «культурно забарвлений вербалізований смисл, представлений у

плані вираження цілим рядом своїх мовних реалізацій, що утворюють відповідну лексико-семантичну парадигму» [3, с. 48]. Іншими словами, лінгвокультурний концепт – це одиниця колективного знання/свідомості, що має мовне вираження і позначена культурною специфікою.

Лінгвокультурний підхід дозволяє проникнути в глибинну сутність концептів, що сформувалися в колективній мовній свідомості нації, розкрити систему цінностей і оцінок, на розвиток якої вплинув культурний, мовний і, нарешті, громадський досвід тієї чи іншої соціо-культурної спільноти. Цей підхід орієнтований на вивчення культурних концептів.

Таким чином, нами були представлені різні підходи до розуміння суті явища концепт, сфокусовані на різних сторонах цього багатовимірного ментального утворення.

Література

1. Алефиренко Н. Ф. Лингвокультурология: ценностно-смысловое пространство языка: учеб. пособие / Н. Ф. Алефиренко. – М.: Флинта: Наука, 2010. – 288 с.
2. Бабушкин А.П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка / А.П. Бабушкин. – Воронеж: Изд-во Воронежского государственного университета, 1996. – 104 с.
3. Воркачѳев С.Г. Концепт счастья: понятийный и образный компоненты // Известия АН. Серия лит. и яз. – 2001. – Т. 60, № 6. – С. 47-58.
4. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс/ В.И. Карасик. – Волгоград: Перемена, 2002. – 477 с.
5. Карасик В.И., Слышкин Г.Г. Лингвокультурный концепт как единица исследования / В.И. Карасик, Г.Г. Слышкин. – // Методологические проблемы когнитивной лингвистики. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 2001. – С. 75–80.
6. Кубрякова, Е. С. Краткий словарь когнитивных терминов / В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина. - М., 1996. – 245 с.
7. Маслова В.А. Введение в лингвокультурологию. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 208 с.
8. Попова З.Д., Стернин И.А. Язык и национальное сознание. Вопросы теории и методологии / З.Д. Попова, – И.А. Стернин. – Воронеж: ВГУ, 2002. – 314 с.
9. Слышкин Г.Г. От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе / Г.Г. Слышкин. – М.: Academia, 2000. – 128с.
10. Стернин И.А. Методика исследования структуры концепта / И.А. Стернин. – // Методологические проблемы когнитивной лингвистики. – Воронеж/: Изд-во Воронеж. ун-та, 2001. – С. 58–65.